NCERT Solutions For Class 8 Sanskrit Part - I Chapter 14

प्रश्नः 1. एकपदेन उत्तरत–(एक पद में उत्तर दीजिए–)

(क) सूर्यः कस्यां दिशायाम् उदेति?

(ख) आर्यभटस्य वेधशाला कुत्र आसीत्?

(ग) महान् गणितज्ञः ज्योतिर्विच्च कः अस्ति?

(घ) आर्यभटेन कः ग्रन्थः रचितः?

(ङ) अस्माकं प्रथमोपग्रहस्य नाम किम् अस्ति?

उत्तरम्– (क) पूर्वदिशायाम् (पूर्वस्याम्)

(ख) उपपाटलिपुत्रम् (पाटलिपुत्रे)

(ग) आर्यभटः

(घ) आर्यभटीयम्

(ङ) आर्यभटः

प्रश्नः 2. सन्धिविच्छेदं कुरुत–(सन्धि-विच्छेद कीजिए–)

ग्रन्थोऽयम् = ... + ...

सूर्याचलः = ... + ...

तथैव = ... + ...

कालातिगामिनी = ... + ...

प्रथमोपग्रहस्य = ... + ...

उत्तरम्– ग्रन्थोऽयम् = ग्रन्थः + अयम्

सूर्याचलः = सूर्य + अचलः

तथैव = तथा + एव

कालातिगामिनी = काल + अतिगामिनी

प्रथमोपग्रहस्य = प्रथम + उपग्रहस्य

प्रश्नः 3. अधोलिखितपदानां विपरीतार्थकपदानि लिखत–(निम्नलिखित पदों के विपरीतार्थक पद लिखिए–)

उदयः .....

अचलः .....

अन्धकारः .....

स्थिरः .....

समादरः .....

उत्तरम्– उदयः – अस्तः

अचलः – गतिशीलः (चलः)

अन्धकारः – प्रकाशः

स्थिरः – गतिशीलः

समादरः – निरादरः (उपहासः)

प्रश्नः 4. अधोलिखितानि पदानि आधृत्य वाक्यानि रचयत–(निम्नलिखित पदों के आधार पर वाक्यों की रचना कीजिए–)

साम्प्रतम् – .....

निकषा – .....

परितः – .....

उपविष्टः – .....

कर्मभूमिः – .....

वैज्ञानिकः – .....

उत्तरम्– **साम्प्रतं** छात्राः कक्षायाम् पठन्ति।

जलम् **निकषा** जीवाः गच्छन्ति।

बालाः गृहम् **परितः** भ्रमन्ति।

मार्गे **उपविष्टः** बालकः रोदति।

संसारः एव जीवानां **कर्मभूमिः** वर्तते।

आर्यभटः भारतस्य प्राचीनः **वैज्ञानिकः** आसीत्।

प्रश्नः 5. मञ्जूषातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–(मंजूषा से पदों को लेकर रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए–)

नौकाम्	पृथिवी	तदा	चला	अस्तं

(क) सूर्यः पूर्वदिशायाम् उदेति पश्चिमदिशि च ..... गच्छति।

(ख) सूर्यः अचलः पृथिवी च .....।

(ग) ..... स्वकीये अक्षे घूर्णति।

(घ) यदा पृथिव्याः छायापातेन चन्द्रस्य प्रकाशः अवरुध्यते ..... चन्द्रग्रहणं भवति।

(ङ) नौकायाम् उपविष्टः मानवः ..... स्थिरामनुभवति।

उत्तरम्– (क) सूर्यः पूर्वदिशायाम् उदेति पश्चिमदिशि च **अस्तं** गच्छति।

(ख) सूर्यः अचलः पृथिवी च **चला**।

(ग) **पृथिवी** स्वकीये अक्षे घूर्णति।

(घ) यदा पृथिव्याः छायापातेन चन्द्रस्य प्रकाशः अवरुध्यते **तदा** चन्द्रग्रहणं भवति।

(ङ) नौकायाम् उपविष्टः मानवः **नौकां** स्थिरामनुभवति।

प्रश्नः 6. उदाहरणानुसारं पदपरिचयं ददत–(उदाहरणों के अनुसार पदों का परिचय दीजिए–)

	पदानि	**लिङ्गम्**	**विभक्तिः**	**वचनम्**
यथा–	चन्द्रस्य	पुँल्लिङ्गः	षष्ठी	एकवचनम्
	वेधशालायाम्	.....	.....	.....
	पृथिवी	.....	.....	.....
	परम्परया	.....	.....	.....
	त्रीणि	.....	.....	.....
	छायापातेन	.....	.....	.....

उत्तरम्–

पदानि	**लिङ्गम्**	**विभक्तिः**	**वचनम्**
वेधशालायाम्	स्त्रीलिङ्गम्	सप्तमी	एकवचनम्
पृथिवी	स्त्रीलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
परम्परया	स्त्रीलिङ्गम्	तृतीया	एकवचनम्
त्रीणि	नपुंसकलिङ्गम्	प्रथमा/द्वितीया	बहुवचनम्
छायापातेन	पुंल्लिङ्गम्	तृतीया	एकवचनम्

प्रश्नः 7. 'मति' शब्दस्य रूपाणि पूरयत–('मति' शब्द के रूप पूरे कीजिए–)

विभक्तिः	**एकवचनम्**	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
प्रथमा	मतिः	मती	मतयः
द्वितीया	मतिम्	.....	मतीः
तृतीया	मत्या	मतिभ्याम्	.....
चतुर्थी	.....	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
पञ्चमी	मत्याः, मतेः	.....	.....
षष्ठी	.....	मत्योः	मतीनाम्
सप्तमी	मत्याम्	मत्योः	मतिषु
सम्बोधनम्	.....!	हे मती!	हे मतयः!

उत्तरम्–

विभक्तिः	**एकवचनम्**	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
प्रथमा	मतिः	मती	मतयः
द्वितीया	मतिम्	**मती**	मतीः
तृतीया	मत्या	मतिभ्याम्	**मतिभिः**
चतुर्थी	**मत्यै, मतये**	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
पञ्चमी	मत्याः मतेः	**मतिभ्याम्**	**मतिभ्यः**
षष्ठी	**मत्याः, मतेः**	मत्योः	मतीनाम्
सप्तमी	मत्याम्, मतौ	मत्योः	मतिषु
सम्बोधनम्	**हे मति!**	हे मती!	हे मतयः!

अतिरिक्त-अभ्यासः

***(1)* पाठांशम् पठत प्रश्नान् च उत्तरत**–(पाठांश पढ़िए और प्रश्नों के उत्तर दीजिए–)

पूर्वदिशायाम् उदेति सूर्यः पश्चिमदिशायां च अस्तं गच्छति इति दृश्यते हि लोके। परं न अनेन अवबोध्यमस्ति यत्सूर्यो गतिशील इति। सूर्योऽचलः पृथिवी च चला या स्वकीये अक्षे घूर्णति इति साम्प्रतं सुस्थापितः सिद्धान्तः। सिद्धान्तोऽयं प्राथम्येन येन प्रवर्तितः, स आसीत् महान् गणितज्ञः ज्योतिर्विच्च आर्यभटः। पृथिवी स्थिरा वर्तते इति परम्परया प्रचलिता रूढिः तेन प्रत्यादिष्टा।

I. 1. सूर्यः कस्याम् दिशायाम् उदेति?

2. महान् गणितज्ञः ज्योतिर्विद् च कः आसीत?

3. कः अचलः अस्ति?

4. स्वकीये अक्षे का घूर्णति?

II. 1. का प्रचलिता रूढिः आर्यभटेन प्रत्याष्टा?

2. कः सिद्धान्तः सर्वप्रथम् तेन प्रवर्तितः?

********** END **********